

PRT 203 – ÖNTARİHTE EGE ARKEOLOJİSİ

Prof. Dr. Vasıf Şahoğlu

PRT 203 – Öntarihte Ege Arkeolojisi v.1.0
Prof. Dr. Vasıf Şahoğlu
Ankara Üniversitesi, Mayıs 2020

Ders 6: Batı Anadolu Kalkolitik Çağ Kültürleri
Geç Kalkolitik (MÖ 3500-300)

2/2

Ankara Üniversitesi

Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi

Arkeoloji Bölümü

Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı

Batı Anadolu Orta Kalkolitik Çağ

Genel Yayınlar

12 TUNÇ ÇAĞI ÖNCESİ BATI ANADOLU

Rıza Tuncel¹

Ege bölgesi coğrafi ve tarihi olarak Anadolu'nun diğer bölgelerinden farklı ve önemli bir bölgedir; irili ufaklı adalarla dolu bir denizin ayırdığı –ya da birleştirdiği– iki kıtadan birinin kenarında yer alır. Anadolu, dolayısıyla Ege denizi, insanların Afrika'dan veya tarımın Güneybatı Asya'dan yayılması gibi insanlığın gelişiminde (d)evrim niteliğindeki birçok gelişmede köprü görevi görmüştür. İnsanların ve farklı teknolojik gelişmelerin Yunanistan ve Avrupa'ya nasıl yayıldığı bilim insanları tarafından tartışılan bir konudur. Bazıları deniz üzerinden bir yayılma öngörürken, diğerleri bu yayılmanın kara üzerinden veya her iki yoldan olduğu konusunda görüş bildirmişlerdir.

Son zamanlarda yapılan genetik araştırmalar, Ege adalarına doğru insan göçlerinin birden fazla dalga halinde gerçekleştiğini önermektedir. Kiklad adalarının nüfusu bu araştırmaların kapsamında değildir; ancak başka bir Ege adası olan Girit'ten elde edilen veriler Orta Anadolu/Akdeniz bölgesi nüfusuyla güçlü bağlar sergiler. Kıta Yunanistanı halklarının Balkanlar ile yakın bağları olduğu da görülür.² Girit ve Anadolu arasındaki bağlar, arkeobotanik örneklerle de desteklenmektedir.³ Girit'teki ilk kolonilerin Anadolu kökenli olduklarını öneren bu veriler, Ege adalarının bazı diğer yerleşimleri için de geçerli sayılabilir.

Yakın zamana dek Ege adalarındaki insan kolonizasyonunun Neolitik Çağ'da gerçekleştirilmiş olduğu düşünülmekteydi. Kıta Yunanistanı ile adalar arasındaki ilişkiler, Franchthi mağarasındaki çağdaş tabakalarda açığa çıkartılan Milos kökenli obsidiyen buluntuların gösterdiği gibi, en azından Mezolitik Çağ'a kadar uzanmaktaydı.⁴ Son zamanlarda Girit'te keşfedilen taş aletlerin MÖ 130.000 yıllarına (Üst Paleolitik Çağ) tarihlenmesi, Ege'de deniz aşırı yolculukların tarihçesine beklenmedik bir sürpriz eklemiştir.⁵

Batı Anadolu'nun Paleolitik çağı halen pek iyi bilinmemekle beraber,⁶ Neolitik ve Kalkolitik çağlarla ilgili veriler son yirmi yılda yapılan kazılar ve yüzey araştırmaları sonucunda sürekli artmaktadır. İzmir bölgesi ve çevresinde Ulucak Höyük,⁷ Ege Gübne,⁸ Yeşilova,⁹ Çine-Tepecik,¹⁰ Bakla Tepe,¹¹ Liman Tepe¹² ve Çukuriçi Höyük'te¹³ gerçekleştirilen kazılar, bilgilerimizin halen eksik olmasına rağmen, bu bölgenin sözkonusu dönemlerini anlamamıza büyük katkı sağlamıştır. Daha kuzeyde, Troas¹⁴ ve Marmara¹⁵ bölgelerindeki araştırmalar da bölgedeki etkileşim arayüzleri hakkındaki bilgilerimizi artırmaktadır.

Batı Anadolu'daki Neolitik yerleşimler aşağı yukarı son 60 yılda gerçekleştirilen yüzey araştırmalarıyla belgelenmiştir. Bölgedeki kültürel gelişimle ilgili ayrıntılı bilgiler

Batı Anadolu Orta Kalkolitik Çağ

Genel Yayınlar

ise daha yakın zamanda gerçekleştirilen kazılarla artmaktadır. Bu bölgedeki en yoğun araştırılmış Neolitik yerleşim olan Ulucak Höyük, MÖ 7. binyılın ortasından Geç Kalkolitik Çağ'a (MÖ 4. binyıl) kadar meskündü. Yerleşim, hem seramik hem de taş temel üzerine veya taş temelsiz dikdörtgen kerpiç yapıların temsil ettiği mimari buluntular ile seramik gelenekleri açısından Orta Anadolu ile bağlantılıdır. Ege Gübre ve Yeşilova gibi diğer yerleşimler bu dönem için karşılaştırma olanağı sağlayan veriler sunar. Ege Gübre'de yerleşim bir avlu etrafına yerleştirilmiş yuvarlak planlı yapılarla ilintili dikdörtgen evlerden, Yeşilova'da ise ahşaptan inşa edilmiş ve çamur sıvalı yuvarlak yapılardan oluşur.

Batı Anadolu'daki yerleşim içlerinde kayda değer mezarlar yoktur. Ulucak'ta herhangi bir mezar kayda geçmemiştir; Ege Gübre'de bina tabanının altına gömülmüş 25-35 yaşlarında bir erkeğe ait tek mezar bulunmuştur.¹⁶ Bu gözlem sayesinde, ölümlerin bu dönemde genel olarak yerleşim dışında gömüldüğü ileri sürülebilir.

Döneme özgü kırmızı astarlı ve perdeli seramik buluntular bölgedeki Ulucak Höyük V-IV, Yeşilova III ve Ege Gübre gibi yerleşimlerden bilinmektedir. Seramik üsluplarında küçük değişiklikler gözlenmesinin yanı sıra dönem sonuna doğru bu bölgede tırnak baskı bezemeli seramik sayısının arttığı da anlaşılmıştır. Geç Neolitik Çağ'ın sonunda, MÖ 5700'lerde, birçok yerleşim terk edilmiş, Batı Anadolu'nun birçok yerleşiminde de üretimde bir kesilme görülmüştür.¹⁷

Bu tarihten sonra çoğu yerleşimde Kalkolitik Çağ'a kadar sürecek bir boşluk vardır. Batı Anadolu'da Kalkolitik Çağ'ın tanımlanması, hem sözkonusu döneme ait kalıntıların tarihlemesinde yeterince bağımsız (yani mutlak) metotlar kullanılmamasından, hem de maddi kültürler arasındaki bölgesel farklılıklardan dolayı, zorlaşmaktadır. Bu konudaki bilgilerimizin yetersizliği, bilim insanlarının Orta Kalkolitik ve Geç Kalkolitik gibi terimleri sık sık kullanmalarına rağmen, Batı Anadolu için kabul gören bir Erken Kalkolitik Çağ tanımlamasının yokluğundan da anlaşılmaktadır.¹⁸

Araştırma ve kazı tarihçesi, birbirinden oldukça uzak iki yerleşimi Batı Anadolu (Geç) Kalkolitik Çağ'ının odağı haline getirmiştir: Denizli bölgesindeki Beycesultan¹⁹ ve Troas bölgesindeki Kum Tepe. İlk her iki yerleşimin çağdaş olduğu düşüncesi benimsenmişken, (şimdi Orta Kalkolitik Çağ'a tarihlenen) Kum Tepe IA tabakasının Beycesultan'dan (Geç Kalkolitik Çağ) yaklaşık bin yıl önce iskân edildiği anlaşılmıştır. Orta Kalkolitik Çağ'ın ayırt

Batı Anadolu Orta Kalkolitik Çağ

Genel Yayınlar

edici özelliği, genel olarak ahşap üzerine çamur sıvayla inşa edildikleri düşünülen zayıf mimari kalıntılar ve perdah bezemeli seramiklerdir. Bu dönemi de yaklaşık MÖ 4000-3500 arasında başka bir boşluk izler.²⁰

Geç Kalkolitik Çağ ise bazı bölgelerde ahşap üzerine çamur sıva mimari geleneğinin devam ettiği (örneğin Bakla Tepe ve Liman Tepe), bazı bölgelerde ise taş ve kerpiç yapıların kullanıldığı (örneğin Kum Tepe IB) bir dönemdir. Kum Tepe IB'deki seramik buluntular koyu renk perdahlı olup tipik kap formları arasında ağız kenarı içten kalınlaştırılmış (*rolled-rim*) çanaklar vardır. Bu yerleşimde daha çok Beycesultan'da görülen beyaz boya bezeme kullanılmaz. Beycesultan'da ise içten kalınlaştırılmış ağız kenarlı çanaklar yoktur. İzmir ve Manisa bölgeleri kültürleri ise kuzey ve güney özelliklerinin bir kısmını yansıtır; burada, ağız kenarı içten kalınlaştırılmış çanaklar beyaz boya bezeli olarak üretilmiştir. Bu gibi bölgesel çeşitlilikler yeni kazıların yardımıyla daha yeni yeni anlaşılmaya başlanmıştır.

Geç Kalkolitik Çağ'a ait en yoğun araştırılmış yerleşim Bakla Tepe'dir. Buradaki yapılar açık yerleşim modeli sergileyen ızgara planlı oval veya apsidal formludur. Yerleşimden ele geçen buluntular üzerine çalışmalar devam etmekle beraber, yerleşimin genel karakteri ve maddi kültür kalıntıları MÖ 4. binyılın ortalarında kurulduğunu ve Erken Tunç Çağı (ETÇ) içlerine kadar önemli değişimler geçirerek devam ettiğini gösterir. ETÇ I döneminde Bakla Tepe, Korfmann'ın²¹ tanımladığı "Anadolu Yerleşim Modeli"ne (ortak duvarları olan uzun evler) uyan, surlarla çevrili bir yerleşim haline gelmiştir. Bakla Tepe'de Geç Kalkolitik Çağ'a tarihlenen ve ev tabanı altında yer alan çocuk gömütleri dışında erişkin bireylere ait mezarlara rastlanmaması ayrı bir mezarlığın varlığına işaret eder.²² Bu gözlem, yerleşim içerisinde kayda eğer mezarlar olmayan diğer Orta ve Geç Kalkolitik yerleşimleri için de geçerlidir.

Batı Anadolu'daki yerleşimlerde gözlenen kronolojik boşluklar büyük olasılıkla güçlü mimari öğeler içeren kalıcı yerleşimlere odaklı arkeolojik araştırma stratejilerinin bir sonucudur. Orta ve Geç Kalkolitik çağlar arasında yaşam tarzında bazı değişikliklerin ve daha cılız yapılar içeren geçici yerleşimlerin ortaya çıkmış olması muhtemeldir.

Hammadde değişimi/ticareti farklı bölgeler arasında önemli bir etkileşim yolu oluşturmuştur. Bu gözlem, Batı Anadolu'da Neolitik ve Kalkolitik çağlarda Milos kökenli obsidiyenin varlığıyla kanıtlanır. Bu yayında Kolankaya'nın makalesinde de görüleceği gibi, Çukuriçi²³ ve Ulucak Höyük²⁴ Neolitik yerleşimlerdeki obsidiyenin neredeyse tamamı Milos'tan gelmiştir. Yine bu yayında Takaoğlu'nun makalesinde ileri sürüldüğü gibi, taş kap ve figürin üretimi ve ticareti de Ege bölgesinde yer alan ticaret mekanizmaları bağlamında önemli bir yere sahip olabilir. İlk gelişmiş örneklerinin Kiklad Adaları'nda keşfedilmesinden dolayı taş işçiliği genel olarak bu adalara özgü olarak görülmüş olsa da, Batı Anadolu'da

Batı Anadolu Orta Kalkolitik Çağ

Genel Yayınlar

son yıllarda gerçekleştirilen çalışmalar, taş kap ve figürin üretiminin bu bölgede çok daha uzun bir tarihi olduğuna işaret etmektedir. Taş kapların Yeşilova III: 6-8 tabakalarında (MÖ 7. bin yılın ikinci yarısı) çok yoğun görüldüğü bildirilmektedir.²⁵ Kulaksızlar'da (Akhisar-Manisa) mermer kap ve figürin üreten bir işliğin keşfi,²⁶ bu geleneğin Kalkolitik Çağ içlerine dek devam ettiğini gösterir. Geç Neolitik Çağ sonundaki yerleşim tarihinde yer alan boşluğu takiben Orta Kalkolitik Çağ'da yeniden bölgeler arası ilişkiler kurulduğu anlaşılmaktadır.

Geç Kalkolitik Çağ'dan Erken Tunç Çağı'na geçişte Batı Anadolu bölgesindeki ticaret ağlarında bazı değişiklikler olmuştur. Tüm bölgeyi kapsayan nitel analiz sonuçlarının olmamasına rağmen, daha iç bölgelerde yer alan Aphrodisias yerleşiminde Geç Kalkolitik Çağ boyunca daha erken tabakalarda hem Orta Anadolu hem de Milos kökenli obsidiyenlerin kullanıldığı bilinir. 4. bin yılın sonunda ise ticaret ağları Milos yönüne doğru dramatik bir eğilim göstermektedir.²⁷

Batı Anadolu'nun Tunç Çağı öncesi, Erken Tunç Çağı'na uzanan gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Sosyal ve ekonomik yapıların (ve ilişkili maddi kültür kalıntılarının) oldukça farklı olmasına rağmen, daha önceki Neolitik ve Kalkolitik çağlardaki değişim ve gelişimler Tunç Çağı'nda gözlemlenen oldukça farklı yapılanmayı mümkün kılmıştır. Bölgeye tarım ve hayvancılık yapan toplumların yerleşmesi ve hammadde takası için bölgeler arası ticari ağların kurulması, geniş alanlarda ortak kültürel özelliklerin oluşmasını sağlamış ve bu da bölgede giderek artan bir sosyal farklılaşmayı ve gelişimi beslemiştir.

- 1 Beni bu projeye katkıda bulunmaya davet eden ve yıllar boyu desteğini esirgemeyen Vasif Şahoğlu'na teşekkür ederim. Özlem Çevik'e Höyük'teki obsidiyen konusunda henüz yayınlanmamış bilgileri, Barbara Horejs'e Çukuriçi Höyük ile ilgili henüz baskıda olan makalelerini ve Yılmaz Selim Erdal'a Batı Anadolu'da Neolitik dönem gömütleri hakkında ilk gözlemlerini paylaştıkları için teşekkürler.
- 2 R.J. King ve diğ., "Differential Y-chromosome Anatolian Influences on the Greek and Cretan Neolithic," *Annals of Human Genetics* 72 (2008): 205-214.
- 3 C. Perlès, *The Early Neolithic in Greece* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), 62, 155; S. Colledge, J. Conolly ve S. Shennan, "Archaeobotanical evidence for the spread of farming in the Eastern Mediterranean," *Current Anthropology* 45 (2004): 35-58.
- 4 S.A. Durrani ve diğ., "Obsidian Source Identification by Fission Track Analysis," *Nature* 233 (1971): 242-245.
- 5 T.F. Strasser ve diğ., "Stone Age Seafaring in the Mediterranean: Evidence from the Plakias Region for Lower Palaeolithic and Mesolithic Habitation in Crete," *Hesperia* 79 (2010): 145-190.
- 6 Anadolu Paleolitik dönemi için bkz. S.L. Kuhn, "Palaeolithic Archaeology in Turkey," *Evolutionary Anthropology* 11 (2002): 198-210.
- 7 A. Çilingiroğlu ve Ç. Çilingiroğlu, "Ulucak," *Türkiye'de Neolitik Dönem. Yeni Kazılar-Yeni Bulgular* içinde, ed. M. Özdoğan ve N. Başgelen (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007), 361-372.
- 8 H. Sağlamtimur, "Ege Gübre Neolitik Yerleşimi," *Türkiye'de Neolitik Dönem* içinde, 373-376.
- 9 Z. Deniz, "Yeşilova Höyüğü," *Türkiye'de Neolitik Dönem* içinde, 377-384.
- 10 Çine-Tepecik Kalkolitik dönem tabakaları için bkz. S. Günel, "Çine-Tepecik Höyüğü 2004 Yılı Kazıları," *XXVII. Kazı Sonuçları Toplantısı I* (2006), 20-22; Günel, "Çine-Tepecik Höyüğü 2005 Yılı Kazıları," *XXVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı I* (2007), 234-236; Günel, "Çine Tepecik Höyüğü 2006 Yılı Kazıları," *XXIX. Kazı Sonuçları Toplantısı I* (2008), 77-78.
- 11 Bakla Tepe Kalkolitik Çağ tabakaları için bkz. H. Erkanal ve T. Özkan, "1996 Bakla Tepe Kazıları," *XX. Kazı Sonuçları Toplantısı* (1998), 412-416; Erkanal ve Özkan, "1997 Bakla Tepe Kazıları," *XXI. Kazı Sonuçları Toplantısı* (1999), 339-345; Erkanal ve Özkan, "1998 Bakla Tepe Kazıları," *XXII. Kazı Sonuçları Toplantısı* (2000), 263-264, 270-271.
- 12 Liman Tepe Kalkolitik tabakaları için bkz. R. Tuncel, "The Late Chalcolithic Period in the Izmir Region," *The Aegean Early Bronze Age: New Evidence* içinde, ed. Chr. Doumas, A. Giannikouri ve O. Kouka, Uluslararası Konferans, Atina, 11-14 Nisan 2008 (yayınlanacak).

Batı Anadolu Orta Kalkolitik Çağ

Genel Yayınlar

- einem Tell bei Ephesos," *Metropolis Ionia II: The Land of the Crossroads. Essays in Honor of Recem Mert* içinde, ed. S. Aybek ve A.K. Öz (İstanbul: Homer Kitabevi, 2010), 167-175; A. Galik ve B. Horejs, "Çukuriçi Höyük - Different Aspects of its Earliest Settlement Phase," *Beginnings - New Research in the Appearance of the Neolithic between Northwest Anatolia and the Taurus* içinde, ed. R. Krauss (Mainz am Rhein: Philipp von Zabern Verlag, yayınlanacak).
- 14 Bkz. örneğin J.W. Sperl, "Kum Tepe in the Troad," *Hesperia* 45 (1976): 305-364; M. Korfmann, J. Seeher ve A.U. Kossatz, "Beşik-Tepe. Vorbericht über die Ergebnisse der Grabung von 1983. Grabungen am Beşik-Yassitepe und Beşik-Sivritepe," *Archäologischer Anzeiger* (1985), 157-194; J. Seeher, "Prähistorische Funde aus Gölpinar/Chryse. Neue Belege für einen vor-Trojanischen Horizont an der Nordwestküste Kleinasiens," *Archäologischer Anzeiger* (1987), 533-556; J. Seeher, "Çoşuntepe-Anatolisches Neolithikum am Nordostufer der Ägäis," *Istanbul Mitteilungen* 40 (1990): 9-15; M. Korfmann ve diğ., "Kumtepe 1993: Bericht über die Rettungsgrabung," *Studia Troica* 5 (1995): 237-289; T. Takaoğlu, "Çoşuntepe: An Early Neolithic Quern Production Site in NW Turkey," *Journal of Field Archaeology* 30 (2005): 419-433; T. Takaoğlu, "The Late Neolithic in the Eastern Aegean: Excavations at Gölpinar in the Troad," *Hesperia* 75 (2006): 289-315.
- 15 Marmara bölgesinde gerçekleştirilen Neolitik dönem araştırmalarının özeti için bkz. M. Özdoğan, "Marmara Bölgesi Neolitik Çağ Kültürleri," *Türkiye'de Neolitik Dönem* içinde, 401-426.
- 16 H. Sağlamtimur, "Ege Gübre Neolitik Yerleşimi," *Türkiye'de Neolitik Dönem* içinde, 376. Makalede tek mezardan bahsedilmesine rağmen, birden fazla mezar ima edilmektedir (bkz. dn.5).
- 17 Dönem sonundaki yerleşimlerin terk edilmesi konusunda bkz. Z. Derin, F. Ay ve T. Caymaz, "İzmit'in Prehistorik Yerleşimi - Yeşilova Höyüğü 2005-2006 Yılı Çalışmaları," *Arkeoloji Dergisi* XIII (2009): 16.
- 18 Daha önceleri Geç Kalkolitik Çağ içerisinde erken Geç Kalkolitik ve geç Geç Kalkolitik terimlerini kullanmış olmama rağmen, sözkonusu evreler bu makalede Orta Kalkolitik ve Geç Kalkolitik olarak tanımlanmıştır. Batı Anadolu için hâlâ kullanılan Kalkolitik dönemle ilgili terminolojinin birçok problemi olduğuna inanıyorum, dolayısıyla bu yayında kullanılan terimler rahatsız bir uzlaşmayı temsil etmektedir. Batı Anadolu'daki Erken Kalkolitik Çağ tanımı ve Orta ile Geç Kalkolitik çağlar arası kronolojik boşluk için ileride nasıl bir terim kullanılacağı sorunu ancak ileride gerçekleştirilecek çalışmalarla çözülebilecektir.
- 19 S. Lloyd ve J. Mellaart, *Beycesultan*, c. I. (Londra: The British Institute of Archaeology at Ankara, 1962).
- 20 Batı Anadolu'daki Orta Kalkolitik yerleşimlerin tarihlenmesi birkaç yüzyıl farklılık gösterse de, burada verilen tarihler MÖ 5. bin yıl içerisinde yerleşimlerin terk edildiğine ve MÖ 4. bin yılın ortalarında yeniden yerleşime (veya yeni yerleşimlerin kurulduğuna) işaret eder. Örneğin Kum Tepe IA yerleşimi için tarihler MÖ 4805-4370 civarında yoğunlaşmakta, Kum Tepe IB tarihleri ise MÖ 3370-2910 aralığında yer almaktadır (B. Kromer, M. Korfmann ve P. Jablonka, "Heidelberg Radiocarbon Dates for Troia I to VIII and Kumtepe," *Troia and the Troad: Scientific Approaches*, ed. G.A. Wagner, E. Pernicka ve H.-P. Uerpmann [Berlin: Springer Verlag, 2003, 45-46]).
- 21 M. Korfmann, *Demircihüyük I. Architektur, Stratigraphie und Befunde* (Mainz am Rhein, 1983), 222 vd. "Anadolu Yerleşim Modeli" Batı Anadolu ve doğu Ege adalarındaki çoğu ETÇ I yerleşiminin karakteristik özelliğidir.
- 22 H. Erkanal ve T. Özkan, "1996 Bakla Tepe Kazıları," *XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı I* (1998), 415; H. Erkanal ve T. Özkan, "1997 Bakla Tepe Kazıları," *XX. Kazı Sonuçları Toplantısı I* (1999), 345. Raporlarda Geç Kalkolitik döneme ait bir mezarlıktan söz edilmesine rağmen, bu mezarların kesin tarihlendirilmesi daha detaylı araştırmalarla mümkün olacaktır. Şimdiye kadar Bakla Tepe'de bu döneme ait olduğu kesin bir mezarlık bulunmamıştır.
- 23 M. Bergner, B. Horejs ve E. Pernicka, "Zur Herkunft der Obsidianartefakte vom Çukuriçi Höyük," *Studia Troica* 18 (2009): 249-271.
- 24 Kazının ilk raporunda Höyücek obsiyen buluntularının Orta Anadolu kökenli oldukları bildirilmişse de (A. Çilingiroğlu ve diğ., *Ulucak Höyük. Excavations Conducted between 1995 and 2002*, Ancient Near Eastern Studies, Supplement 15 [Leuven: Peeters, 2004], 52), yeni analizler bu hammadenin nerdeyse tamamının Milos'tan geldiğini doğrulamaktadır (Ö. Çevik, kişisel bilgi).
- 25 Z. Derin, "Yeşilova Höyüğü," *Türkiye'de Neolitik Dönem* içinde, 381.
- 26 T. Takaoğlu, *A Chalcolithic Marble Workshop at Kulaksızlar in Western Anatolia: An Analysis of Production and Craft Specialisation*, British Archaeological Reports - International Series 1358 (Oxford: Archaeopress, 2005).
- 27 M. James Blackman, "The Provenience of Obsidian Artifacts from Late Chalcolithic Levels at Aphrodisias," *Prehistoric Aphrodisias I*, ed. M.S. Joukowsky (Université Catholique de Louvain, 1986), 279-286. Erken Tunç Çağı'nda Orta Anadolu ile etkileşim ve iletişimin ivme kazanmış olduğu düşünülebilir. Çukuriçi'nde ele geçen tek Orta Anadolu kökenli obsidiyen buluntu ETÇ'na aittir (M. Bergner, B. Horejs ve E. Pernicka, "Zur Herkunft der Obsidianartefakte vom Çukuriçi Höyük," *Studia Troica* 18 (2009): 249-271). Bu gözlem Aphrodisias için de geçerlidir.

Batı Anadolu Orta Kalkolitik Çağ

Genel Yayınlar

ISSN: 0570 – 0116

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
DİL VE TARİH-COĞRAFYA FAKÜLTESİ
ARKEOLOJİ BÖLÜMÜ DERGİSİ

ANADOLU / ANATOLIA
44, 2018

ANKARA UNIVERSITY
JOURNAL OF THE
ARCHAEOLOGY DEPARTMENT
FACULTY OF LETTERS

ANKARA – 2018

PRT 203 - Öntarihte Ege Arkeolojisi v.1.0

Prof. Dr. Vasif Şahoğlu

Ankara Üniversitesi, Mayıs 2020

Ü. Gündoğan

Anadolu / Anatolia 44, 2018

BATI ANADOLU SAHİL KESİMİNDE KALKOLİTİK ÇAĞ: MİMARİ VE İNŞAAT TEKNİKLERİ

Ümit GÜNDOĞAN*

Anahtar Kelimeler: Batı Anadolu • Kalkolitik • Mimari • Yapılar • Yapı Teknikleri

Özet: Bu çalışmada Batı Anadolu sahil şeridinde, kazısı yapılan Kalkolitik Çağ merkezlerinin mimarisi kronolojik düzen içerisinde değerlendirilerek, yapıların inşasında kullanılan teknik ve yapı tipleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Kullanılan malzeme, teknik ve yapı tipleri yerleşim yerleri içerisinde küçük farklılıklar olmasına rağmen genel olarak bir bütünlük arz eder. Yapıların inşasında kullanılan malzemeler, taş, ahşap, çamur harç, dal, saz ve otsu bitkilerden oluşmaktadır. Teknik olarak ise dal-örgü ve çamur-harç, taş temel üzeri kerpiç ve kerpiç duvar tekniği kullanılmıştır. Taş temel üzeri kerpiç mimari tekniği tüm Kalkolitik dönem boyunca kullanılmışken, dal-örgü ve çamur-harç tekniği Orta ve Geç Kalkolitik dönemde, kerpiç duvar tekniği ise yalnızca Geç Kalkolitik dönem içerisinde kullanılmıştır. Bu tekniklerle inşa edilen, dikdörtgen, apsidal, ızgara, çukur ve dairesel planlı yapıların Kalkolitik Çağ merkezleri içerisinde farklı dönemlerde yoğun olarak kullanıldığını görülmüştür. Dikdörtgen planlı yapılar, Kalkolitik Çağ'ın tüm evrelerinde kullanılırken çukur ve dairesel planlı yapılar Orta ve Geç Kalkolitik dönem içerisinde, apsidal ve ızgara planlı yapılar ise Batı Anadolu sahil kesimi içerisinde sadece Geç Kalkolitik dönemde kullanılmıştır.

CHALCOLITHIC PERIOD IN WESTERN ANATOLIA: ARCHITECTURE AND CONSTRUCTION TECHNIQUES

Keywords: Western Anatolia • Chalcolithic • Architecture • Construction • Construction technique

Abstract: The architecture of the coastal Western Anatolian Chalcolithic settlements form the main focus of this study. Construction techniques details and architectural plans have been evaluated with a chronological order in order to reveal a more general picture. Although there are minor variations, architectural features like construction material, technical details and house types generally reflect a uniform picture during the Chalcolithic period. Wattle - and - daub, stone foundations with mudbrick superstructure and mudbrick construction form the main technical aspects of architecture. Stone foundations with mudbrick superstructure was in use throughout the entire Chalcolithic Period while, Wattle - and - daub walls were used during the Middle and Late Chalcolithic period, pure mudbrick walls are attested only during the Late Chalcolithic. Rectangular, apsidal, grill planned or round structures and pit houses comprise the main architectural forms which were in use in different phases of the Chalcolithic Period. Rectangular plans were in use during the entire Chalcolithic Period while pit houses and round structures date to Middle and Late Chalcolithic. Apsidal and grill planned structures date to the Late Chalcolithic Period in coastal Western Anatolia.

* Arş. Gör Ümit Gündoğan, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistonya ve Önasya Arkeolojisi ABD, Sıhhiye – Ankara; e. posta: ugundogan@ankara.edu.tr
Gönderilme tarihi: 01.06.2018; Kabul edilme tarihi: 25.09.2018

ARKEOLOJİ DERGİSİ

XVIII (2013)

ISSN 1300 – 5685

Yeni Veriler Işığında Orta Batı Anadolu Kalkolitik Çağ Kültürü*

[THE CENTRAL WEST ANATOLIA CHALCOLITHIC CULTURE ON
THE BASIS OF NEW EVIDENCE]

TAYFUN CAYMAZ

Anahtar Sözcükler

Erken Orta/Geç Kalkolitik Çağ, Kalkolitik keramik, Uluçak, Ege Gübre, Yeşilova, Çakmak Tepe, Liman Tepe, Bakla Tepe, Yassitepe.

Keywords

Early/Middle/Late Chalcolithic Age, Chalcolithic Pottery, Uluçak, Ege Gübre, Yeşilova, Çakmak Tepe, Liman Tepe, Bakla Tepe, Yassitepe.

ÖZET

Radyokarbon tarihleri Orta Batı Anadolu bölgesinde Neolitik yerleşimlerin MÖ 6. binyılın ilk çeyreğinde sona erdiğini göstermektedir. Buna izleyen süreçte bölgede farklı bir kültüre sahip toplulukların ortaya çıktığı görülmektedir. Sınırlı verilere göre Neolitik insanlardan daha ileri düzeyde görünmemekle birlikte, bu topluluklar, uzun bir süreci kapsayan özgün bir kültürün (Kalkolitik) erken temsilcileridir. Kalkolitik kültür hakkındaki bilgiler henüz büyük ölçüde keramikten gelmektedir. Keramikteki gelişim ve değişimler aracılığıyla bu uzun sürecin aşamalarını belirlemek mümkün olmaktadır. Kalkolitik Çağın yerleşim yapısı, mimarisi, sosyo-ekonomik yaşamı ve dinsel inançları hakkındaki bilgilerimiz henüz çok azdır. Bununla birlikte mevcut veriler, MÖ 5. binin ortalarından itibaren maden çıkarma ve işleme alanlarında büyük gelişme kaydedildiğini ortaya koymaktadır.

ABSTRACT

Radiocarbon dates indicates that Neolithic settlements in Central West Anatolia ended in the first quarter of the 6th millennium BC. It is seen that communities with a different culture appeared afterwards. Although these communities do not seem to be more advanced than Neolithic people according to limited data, they are the early representatives of a original culture (Chalcolithic) which covers a long period. Information about Chalcolithic culture has come mostly from pottery. With the developments and changes of pottery, it becomes possible to determine the phases of this long period. Our knowledge of Chalcolithic Age's settlement structure, architecture, socio-economic life and cult is very limited yet. Also the present data shows that there had been a great development in the field of mining and metalworking since the middle of 5th millennium BC.

Kuzeyde Bakırçay Vadisi, güneyde Büyük Menderes Vadisi ve doğuda Afyon arasında kalan bölgeyi Orta Batı Anadolu olarak tanımlamak mümkündür (Har.1). İzmir ve Manisa illeri bütünüyle, Aydın, Denizli, Uşak ve Afyon illeri kısmen bölge içinde yer almaktadır. Batıda anakaraya oldukça yakın Sakız (Chios) ve Sisam (Samos) adaları, fiziki bakımdan bölgenin bir parçası konumundadır.¹ Bölgenin kıyı ve iç ke-

simleri farklı coğrafi özelliklere sahiptir. Kıyı kesimi Akdeniz iklim kuşağı içindedir. İçlere doğru yükseklikler artmaya ve İç Anadolu ikliminin etkileri görülmeye başlar.² Nüfus, doğu-batı doğrultulu dağların arasındaki ovalarda yoğunlaşırken, dağlık alanlar tenhadır.³ İç kesimdeki Afyon, Ege kesimiyle İç Anadolu'yu birbirine bağlayan yolların kesişme noktasındadır.⁴

* Bu makale, "Yeni Veriler Işığında Orta Batı Anadolu Kalkolitik Dönem Kültürü" isimli doktora tezimiz (Ege Üniversitesi, 2010) temelinde, doktora dönemi sonrasında veriler de dikkate alınarak hazırlanmıştır.

1 DARKOT ve TUNCEL 1978: 1.

2 DARKOT ve TUNCEL 1978: 136-138.

3 TANOĞLU 1959: 12.

4 DARKOT ve TUNCEL 1978: 14.